

JEOLOJİ, FELSEFE VE HAVANDA

"OİKOSOLOJİ" DÖVMEK

Konusu meta-jeoloji-felsefesi (yani, jeoloji felsefesinin ne olduğuna "yukardan" bir bakış) olan ve *Mavi Gezegen* dergisinin yine bu sayısında yer alan "Jeolojinin 'Felsefesini Yapmak'" başlıklı yazımda genel olarak felsefenin ne olduğu ve jeoloji felsefesinin ne tür problemlerle uğraşabileceği konusuna değiniyorum. Bunu yaparken, jeolojinin kendisinin bazı felsefi problemleri yanında, psikoloji, biyoloji, ekonomi ve başka bilimlerde karşılaşılan felsefi problemlerden örnekler getiriyorum. Burada ise jeoloji-felsefe ilişkisinin bazı boyutlarını konu alan ve *Mavi Gezegen*'in 1. sayısında, ikisi de meslekdaşım ve arkadaşım olan Ahmet İnam ve Baki Güçlü tarafından yayınlanmış iki makaledeki bazı görüşleri eleştireceğim. Benim bu iki yazımla amaçladığım, jeoloji ile felsefe arasındaki ilişkileri aramanın, ya da jeolojinin "felsefesini yapmanın"- ya da iyi yapmanın- ne tür bir şey olduğu ve ne tür bir şey olmadığı konusunda okuyucuya bazı somut ipuçları vermeğe çalışmak.

Ahmet İnam "Jeolojiden Oikoso- lojiye" başlıklı yazısında (*Mavi Gezegen*, 1. sayı, s.38-41) ilginç bazı iddialar öne sürüyor. Stil olarak Analitik Felsefeden çok Kıta Felsefesine yakın olan İnam'a göre jeoloji felsefesinin bakış açısında esaslı bir değişikliğe ihtiyaç var.

Jeoloji felsefesi basma kalıp bilim felsefesi cenderesi içinde, havanda su döğmeye devam ederek; kültürel kök-

lerini, bakışındaki insan gözünün kaygılarını anlamakta yetersiz kalmayacak mıdır?

Görüldüğü gibi İnam, "basmakalıp bilim felsefesi cenderesi içinde havanda su dövmeye devam etmemesi" için jeoloji felsefesini uyarıyor. Burada "basmakalıp bilim felsefesi" dediği şeyin ne olduğunu ve hangi havanlarda ne suyu dövdüğünü İnam'ın yazısından öğrenemiyoruz. Felsefeci olmayan çoğu okuyucunun pek anlayamayacağı, yazı içinde de aniden ortaya çıkıveren bu saldırının aşında Analitik Felsefe geleneğinde yapılan bilim felsefesine yönelik olduğuna dair kuvvetli bir his var içimde, İnam'ı yakından tanıyan biri olarak... (*Mavi Gezegen*'in bu sayısında bulacağımız, yukarıda sözünü ettiğim diğer yazımda örneklerini vermiş olduğum, çeşitli bilim dallarına ilişkin felsefe problemlerinin aşında bu "basmakalıp bilim felsefesi" ve genel olarak Analitik Felsefe içersinde uğraşılan konular olduğunu da belirtmek isterim.)

İnam yer yer felsefeden çok edebiyatı andıran kendine has üslûbunu sergilediği yazısında bolca etimolojik' değinmelerde bulunuyor. Bazılarının gereğini pek anlayamadığım bu değinmeler yanında, zaman zaman kelime oyunlarına, hatta şaşkırtıcı etimolojik spekülasyonlara da başvuruyor yazısında. İşte bazı kelime oyunları:

...jeoloji bu açıdan, ayağımızın altında duranı ve bize destek olanı, yapısı, yapıyı

oluşturan öğeleri, bu öğelerin dağılımı, oluşum ve tarihiyle inceleme etkinliğidir. Bir yanılla "dünyanın kaç bucak olduğunu" anlama çabası.

Zeminimiz sağlam olmalıdır. Aşağıımızın 'aşağılık' olmasından korku, aşağıımızın güvence altına alınma çabaları, onu bilme [ ], denetleme kaygımız....

Yeryüzü, dünyayı destekleyen, koruyan, besleyen maddi dayanaktır. Dünya, bu madde temeli üzerine kurulu, bir anlamıyla insan kültürüdür. Demek ki yeryüzü dünya ile akrabadır, kardeşdir; dünyayı sırtında taşır, insanı.

Bu tür, sözcükleri çekiştirmeye dayanan ifade süslemeleri konuya felsefi bir derinlik katmasa da zararsız birer üslûp özelliği olarak görülebilirler. "Dün'un, deni, aşağılık, soysuz oluşu, 'dünyâdan duyulan, var oluşumuzla ilgili temel kaygı [noktalama bozuklukları orjinalde]" ifadesinde ise, görüldüğü gibi 'dün,' 'deni' ve 'dünyâ [dünya]' sözcükleri arasındaki etimolojik ilişkilerden yola çıkılarak var oluşumuza ilişkin "temel" bir kaygıya ulaşıyor ki, Ekzistansiyalist (Varoluşçu) felsefecilerin ve diğerlerinin buna ne diyeceğini kestiremiyorum. Ayrıca, bu sözcükler Arapça kökenli olduğuna göre, bu "varoluşumuz"la ilgili temel kaygının kime - "bize" (?) mi, Araplara mı- ait

¹ Etimoloji, sözcüklerin orijinlerini ve tarihsel süreç içindeki değişimlerini araştıran bir bilimdir.

olduğunu sormak da istiyor insan. Üstelik, aşağıda da göreceğimiz gibi İnam, aynı yeryüzünün "yuvamız, yurdumuz, dayanağımız" şeklinde sıcak sözlerle anlatılabileceğini de söylüyor. Yeryüzü hakkındaki bu sevgi ve güven dolu betimlemeler söz konusu "varoluşsal temel kaygı" ile nasıl yan yana konacaktır?

Aşağıda ise bazı Latince sözcükler arasındaki ses benzerliğini temel alan bir spekülasyonla, araya Heidegger de katılarak felsefi görünen bir soruya ulaşıyoruz:

... *terrenus* ya da *terrestris* olan, dünyevî olan, karalara ait olan [burada bir virgül veya noktalı virgül olması ifadeyi anlamayı kolaylaştırır] *terribilis*, dehşet verici, korkunç bir öge barındırır mı acaba içinde?

Terra, yeryüzü, toprak zemin, ülke, diyar anlamlarıyla birlikte, neden *terr-eâ*, korkutmak, dehşete düşürmek, korkutup kaçırarak fiiliyle *ses olarak bunca uyum içindedir* [vurgu benim]? Bir rastlantı mıdır yoksa, Heidegger'gil bir bakışla bu çağrışımsal gibi görünen benzerlik, *manâlı* bir sesi midir varlığın?

İnam'ın favori felsefecilerinden Heidegger'in kendisi de -ki o da İnam gibi kelime oyunları ve etimolojik değinmeler yapmayı seven bir Kıta Felsefecisidir- 'terrestris' ve 'terribilis' sözcükleri arasındaki ses benzeşmesinin altında "felsefi bir

buzacı" arar mı bilmem (ararsa da şaşmam!), ama bir etimolog muhtemelen bu benzeşmeye rastlantısallık dışında bir önem atfetmeyecektir. Çünkü, bu iki sözcüğün Hint-Avrupa kökenleri farklıdır: birincisi "kuru(t)mak" anlamına gelen 'ters-' ikincisi ise "(korkudan) titremek" anlamına gelen 'tres-' kökünden türüyor.³ Kaldı ki, İnam'ın yapmaya çalıştığı gibi, bazı batı dillerinde 'terrestrial (dünyayla, yerle ilgili)' sözcüğü ile 'terrible (korkunç)' sözcüğü arasında etimolojik bir akrabalık keşfetsek bile, ya da *Arapça'da* 'aşağı' sözcüğünden türe-yen 'dünya' ile "aşağılık, alçak" anlamına gelen 'deni' arasında bir köken ilişkisi olmuş olsa bile, bunun felsefe ile ne ilgisi olacaktı? Bu olsa bir linguist veya antropolog için önemli ve ilginç olurdu. felsefeci için değil.

İnam'ın yazısını okurken felsefede Kıta ekolü ile Analitik ekol arasındaki metodolojik farklılıklara canlı örnekler de buluyoruz.³ Çok genel hatlarıyla söylesek, Kıta felsefesi kavramları incelerken onları ifade eden sözcüklerin etimolojik kökenlerini, tarihsel, kültürel, geleneksel bağlamlarını, kısacası "insan boyutlarını" araştırmaya büyük önem verir; Analitik Felsefeci ise böyle bağlantıları arama işini linguist, antropolog, sosyolog, mitolog (efsane bilimci), tarihçi ve başka kim istiyorsa ona bırakarak daha çok kavramlar arasındaki *mantıksal* ilişkilere ilgi duyar. Analitik Felsefe,

mantıksal ve rasyonel irdelemelere ağırlık vermesi, anlam açıklığına ince metaforlardan ve üslup hünerlerinden daha çok özen göstermesi, ve insanların ortak sağduyu sezgilerine artistik duyarlılığa benzer bir tür "nüfuz edilemez" içe-doğmalardan daha fazla kulak asması yüzünden stil olarak bilime yakındır; Kıta Felsefesi ise sanata. (Tabii, bilimlerden farklı olarak bu iki felsefe yapma üslubunda da empirik olma özelliği ve iddiası yoktur.) Aslına bakılırsa, Kıta Felsefesinin çoğu temsilcileri bilime yakın olmamanın ötesinde, bilime ve daha genel olarak rasyonaliteye (akılcılık) açıkça veya içten içe düşmanlıktan fazlasıyla payını alır tabii.) Örneğin, Kıta Felsefecilerinin çoğu gibi muğlaklığa olan düşkünlüğü, analize gelmez bir tür mistik sezgilere atfettiği yüksek önem ve "Varlık'ın sesini dinleme"siyle ünlü Heidegger'e göre bilim Platon'dan itibaren yanlış birtakım sorularla uğraşmış, "Varlık'ın kendisini" anlamaya çalışacağına "var olan şeylerin tabiatını" anlamaya çabalama gibi sığ işlerle uğraşan, felsefenin dejenere olmuş bir biçimidir. Felsefeci bilimden ve mantıktan değil, Varlık'a yanaşmaya elverişli olan şüirden yardım ummalıdır.⁴

Şimdi, İnam'ın yazısındaki temel iddia şu görünüyor: *Jeolog jeoloji yaparken insanı da anlamaya çalışmalıdır* ("insanı 'anlamadan', yer yüzünü anlamak olanaklı mıdır?" "Yeryüzünü insandan soyutlayıp

³ Bkz., "Indo-European Roots," *The Heritage Illustrated Dictionary of the English Language*, International Edition (McGraw-Hill, 1973), s.1546.

³ Buradaki "Kıta" Avrupa kıtasıdır. Şunu belirtelim ki, Kıta Felsefesinin neredeye yalnızca Fransa, Almanya, İtalya gibi Kıta Avrupası ülkelerinde, Analitik Felsefenin ise neredeye yalnızca Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Avustralya ve Kanada gibi Anglosakson ülkelerde benimsenen felsefe yapma biçimi olduğunu düşünmek yanlıştır. Örneğin Philosophy Documentation Center'ın son verilerine göre A.B.D. ve Kanada'da faaliyet gösteren toplam 12.454 akademik felsefeci arasında Kıta Felsefesini uzmanlık alanı olarak belirtmiş olanların sayısı 553'tür (%4,44). Kıta Avrupası dahil dünyanın geri kalan yerlerindeki toplam 24.848 akademik felsefeci arasında Kıta Felsefesini uzmanlık alanı olarak belirtmiş olanların sayısı ise 1.036'dır (%4,17). Uzmanlık alanını Kıta Felsefesinin kollarından olan Fenomenoloji ve Ekzistansiyalizm olarak belirtmiş olanların sayısı A.B.D. ve Kanada'da toplam 670 (%5,38), dünyanın geri kalan ülkelerinde 1.169'dur (%4,70). Özetle, A.B.D.-arın-Kanada'daki Kıta Felsefesi aranı dünyanın geri kalan ülkeleri ortalama oranından daha yüksektir. Ancak, şu anda tüm dünyadaki felsefeciler arasında Analitik Felsefeye ilgi duyanlar sayıca Kıta Felsefesine ilgi duyanlardan daha çoktur. Gene Philosophy Documentation Center verilerine göre, uzmanlık alanı olarak Analitik Felsefeyi gösterenlerin sayısı A.B.D. ve Kanada'da toplam 2.165 (%17,38), dünyanın geri kalan kısmında 4.252'dir (%17,11). (Bu verilerin toplandığı anketlerde 27 değişik felsefe uzmanlık alanı yer almıştır ve her felsefeci birden fazla alanı uzmanlık alanı olarak belirtilebilir. Bkz., <http://www.bgsu.edu/pdc/listinfo.html> adresli Web sitesi.)

⁴ Önceleri bilime pek antipati ile bakmayan Kıta Felsefesinin en tanınmış ismi Martin Heidegger, 1930'lardan itibaren bilime düşmanlık dozunu artırır. "Heidegger *Metafizığe Giriş* adlı eserinde bilimde bir 'kültürel değer' görenleri küçümser. Ona göre bilim 'teknik, pratik bir iş'tir; 'ruhun uyanışı'nın bilimden yola çıkması tamamen imkânsızdır; aslında bilim 'ruhun hadim edilişidir.'" (John Passmore, *A Hundred Years of Philosophy* (Penguin Books, 1968), s.487) Kıta Felsefesinin ünlüleri arasındaki bilim ve rasyonaliteye muhalefeti ana tema olarak Kıta Felsefesini tanıtan bir makale için bkz., David E. Cooper, "Modern European Philosophy," N. Bonnin ve E.P. Tsui-James (der.), *The Blackwell Companion to Philosophy* (Blackwell, 1996), s.702-721.

anlama olanağı yoktur"). Niye insanı anlayacakmış jeolog? Bu ne diye jeologun işi olsun? Çünkü. "Yerkabuğunda insanın izi var. Yeryüzünde insanın yeri var." Çünkü jeologun konularının "dip-lerinde, kültürel, varlıksal kökenlerinde böyle ilişkiler [yukarıda değindiğimiz 'terrestris' ve 'terribilis' sözcükleri arasındaki sözde "derin ilişkileri" kastediyor], sorunlar, sesler var; insanla ilgili olan sesler; insanla ilgili seslere nasıl yabancı kalabilirsiniz?" Peki insanla ilgili tam olarak hangi "izleri," hangi "sesleri" anlaması gerekiyor jeologun? Bu can alıcı noktada muğlaklığı seçiyor yazar.

Yerkabuğunun insandan kronolojik önceliği, "ontolojik" açıdan "sonra"lık olarak ortaya çıkıyor... Mekândaki hareketin zamanından, jeolojinin bilim olarak çalıştığı zamandan apayrı bir önceliği var insanın. Zamanı "yaşayan", "yorumlayan", zaman içinde bilen o. "İnsan eli değmemiş" zamanlarda, mekânlarda, zaman-mekânlarda [muhtemelen "mekân-zaman," yani "uzay-zaman," demek istiyor] insanın izini görebiliriz. Bu iz, yorumcu izidir; gören, anlayan bir varlık olarak insanın izidir.

Uzun uzadıya tartışılması gerekli bu sözlerde onto-hermeneutik bir bakış açısından, jeolojinin ilgi alanında insanın yeri üzerine bir iki ipucu vermiş oldum.

Keşke İnam, neye gönderme yaptığı belli olmayan bir "insanın izi" metaforuna yaslanmanın ötesinde, jeologun insanı anlamasının ve jeolojide Hermeneutik³ icra etmenin tam olarak nasıl işleyeceğini, ne gibi biçimler alacağını ve böyle bir anlamının jeolojik anlamaya gerçekten ne katkıda bulunabileceğini "bir iki ipucu" vermek yerine somut örneklerle anlattıysaydı.

Aslında bu karışık ifadelerin

gerisinde belki de çok karışık bir şey söylemiyor İnam. Belki de jeologun kendi mesleği ile uğraşması yanında "beşerî ilimler" dediğimiz alanlara da ilgisini arttırmasını istiyor sadece.

Geleceğin jeoloğu, geleceğin bilim adamı ya da mühendisi gibi konusunun ince alanlarının uzmanı olurken, mesleğiyle bütünleşmiş; jeolog olarak dünyaya bakışını farklı bilim dallarına, kültürün diğer alanlarına (sanat, felsefe, din gibi) karşı duyduğu ilgiyle zenginleştirebilen biri olacaktır. Yeryüzünün insanı destekleyen kültürel, felsefi yapısı üstüne yorum yapabilecek donanımına erişecektir.

Elbette bu güzel sözlere bir itirazım yok; herkes gibi jeologun da hem diğer bilim dallarına, hem de sanat, felsefe (ve din!?) gibi alanlara ilgisini arttırması onun dünyaya bakışını zenginleştirecek bir gelişme olur. Ancak bunu söylemek çok yeni bir şey değil; jeoloji felsefesi adına önemli bir şey söylemek de değil. Ayrıca, "Jeolog pek çok alanla ilgilenmiş" diye konuşurken bu işin pedagojik fizibilitesini de hesaplamak gerekir tabii.

İnam'ın şu iddiaları görünüşte daha çarpıcı:

Jeoloji ... bulgularında, kuramlarında, bakışında, ilk bakışta örtük olarak bulunan insanı yorumlama, jeolojinin alanı içinde görülmesi bile, oluşturulabilecek bir "jeolojide insan" felsefesinin temellerini atmaya yol açabilir.

Bu oluşturulacak "jeolojide insan felsefesi"nin neyle uğraşacağı bazı yuvarlak sözlerin dışında yine belli değil. Şöyle devam ediyor İnam:

... insan yaşamının ortaya çıktığı yerkabuğu, insanın yeridir, yurdudur; yerini yurdunu destekleyen, ayakta tutan dayanağıdır; bu maddi dayanağın, kültürel destekleyen yapının

bilimi olan jeoloji, bir anlamda "dayanak bilim" (suppositioloji), "destek bilim", temel olanın bilimidir de.

Burada da, sırf insanın "yeri, yurdu" olan, onu "ayakta tutan" yerkabuğunu inceliyor diye jeolojiye bir "dayanak bilim (=suppositioloji)" ve bir "destek bilim" gözüyle bakılması önerilerini görüyoruz. Birtakım sözcüklerle oynanması üzerine yapılmış bu öneriyi çok faydalı ya da felsefi önemi haiz görmek zor.

Yazar daha da ileri giderek yeni bir bilimin ihdasını öngörüyor ya da öndeyiliyor.

İnsanın yaşam alanına destek olan, ayağımızın altında bizi tutan, dünyadaki yurdumuzun, evimizin "gökyüzüne doğru" yönelmesine omuz veren yeryüzünün bilimine oikos-oloji diyebiliriz. (Oikos: Ev, yuva, yaşama alanı anlamlarında). Belki tüm bilimler, günün birinde değişik açılardan ekolojide, kendilerine özgü katkılarıyla yerlerini alacaklardır.

Yine, sırf şiirsel bir metaforla "yuvamıza, yurdunuza destek olan" yeryüzünü inceliyor diye jeolojinin "oikosoloji" haline gelmesinden söz ediyor İnam.⁴ Burada da kelimelerle oynarken ipin ucunun kaçırılmasından başka bir şey görmediğimi sayın İnam'ın (daha sık kullandığım bir deyimle "Ahmet ağabeyin") o geniş, sevecen hoşgörüsüne sığınarak söylemek zorundayım. Şimdi ben de onun gibi ileriye dönük şeyler söyleme hakkımı kullanarak şunu eklemek istiyorum. Büyük işler başarabilecekmiş gibi gösterdiği Hermeneutik ile şimdi olsun, gelecekte olsun, jeolojinin veya herhangi bir bilimin ciddiye alınabilecek bir felsefesi yapılamaz; ancak havada buhar dövülür!

Değinceğim diğer yazar Baki Güçlü de "Kaynak'tan 'Düşünce Yatağı'na Felsefe Tarihi'nde Dolaşan Düşünce İzleklerindeki Yerbilgisi"

³ Kilit Felsefesinin "Yorumlamacılık" diye çevirebileceğimiz bir uzantısı.

⁴ Bilindiği gibi antik Yunanca "oikos" sözcüğü "ekonomi" ve "ekoloji" sözcüklerinin kökeninde de vardır. Aslında "oikosoloji" sözcüğü İnam için çok da iyi bir seçim gibi görünmüyor! Çünkü, hepimizin bildiği "ekoloji" sözcüğü de aynen "oikosoloji" gibi "oikos" ve "logos"un birleşiminden geliyor.

başlıklı –başlığından da sezileneceği gibi "ağdalı" bir Öz Türkçe ile yazılmış– makalesinde (*Mavi Gezegen*, 1. sayı, s.79-85) jeoloji ile felsefe arasında bazı yakın ilişkiler yakalamak çabası içinde. Güçlü'nün yakalamaya çalıştığı ilişkiler, felsefenin bazı çok önemli kavram ve terimlerini, hatta temalarını jeolojiden aldığı doğrultusunda. Hangi terimleri ve temaları almıştır felsefe jeolojiden? Yazara göre bunlar, 'yer,' 'yer kaplama,' 'kaynak,' 'yer-yüzü-yeraltı ayırımı,' 'oluşumun başlangıcı,' 'ırmak yatağı,' 'yerbilim haritası,' 'yerbilim katmanları,' 'bölge,' 'alan,' 'plato,' 'toprak,' 'yol,' 'yön,' 'derinlik' ve 'sığlık' gibi jeoloji kavram ve temalarıdır ki, bunlarla felsefe tarihindeki bazı çok önemli kavram ve temalar arasında en azından metafor düzeyinde bir ortaklık vardır. Örneğin jeoloji bir nehrin kaynağını araştırır, felsefe ise dünyanın (veya varoluşun veya düşüncenin veya zamanın) "kaynağını" araştırır. (Güçlü 'kaynak' teriminin felsefe için ne kadar elzem olduğunu şöyle ifade ediyor: "*filozofların bu terimsiz düşünemez oluşlarının* [vurgu benim] nedeni, terimin aslında 'başlangıç' düşüncesine, bir biçimde başlayabilme sorununa yanıt olmasında yatar.") Yine, yer kabuğu katmanlarını andırır bir şekilde, bazı felsefeciler düşüncenin katmanlarından söz etmişlerdir. Düşünce katmanlarından "ortakgörü" katmanı gibi bazılarının, yine jeolojiden alınma terimlerle "sığ" ve "geçirimsiz," bazılarının ise "derin" olduğunu söyleyen ve bu katmanları inceleyen bir felsefeci âdeta bir jeolog gibi önümüze "katmanbilgisi" koymaktadır Güçlü'ye göre. Yine, Nietzsche, Heidegger, Deleuze, Derrida, Levinas (bunlar Küta Felsefesinin bazı önemli isimleri) ve Wittgenstein, "artık neden düşünemez olduğumuz sorusuna [!]" yanıt ararken, "düşüncenin önündeki açmazlara" çare olarak, "artık 'düşüncenin yatağının değiştilmesi'nin, yeni bir düşünce yatağında düşünme vaktinin geldiği'nin

haberini vermektedirler ki, bu da felsefenin jeolojiden alınma "ırmak yatağının değişmesi" kavramını metafor olarak kullanımına bir örnektir. (Bu arada, genel olarak Analitik Felsefenin artık düşünemez olduğumuz ve çağımızda derin bir düşünce bunalımı olduğu şeklinde kuruntuları olmadığını da belirteyim.)

Üstelik Güçlü'ye göre felsefenin böyle bazı terim ve kavramları jeolojiden alması kazara olmuş değildir. Felsefe belli bir jeolojik bilgi birikimi olmadan yapılamaz.

Daha açıkça söylersek, felsefedeki sorun örgülerinin, kavram çatılarının, usamlama yapılarının, kısacası bir bütün olarak felsefe etkinliğinin belli bir yerbilgisi birikimi olmadan olanaksız olduğu savını temellendirmeye çalışacağız.

Bu tabii bir hayli ilginç ve radikal bir iddia. Eğer doğruysa, görüncenin aksine, jeoloji ile felsefe arasında çok sıkı bir bağ olduğunu kabul etmek zorundayız. Ancak böyle bir iddiayı destekleyici ne kadar kanıt var ortada? Yukarıda sözünü ettiğim, "Jeolojinin 'Felsefesini Yapmak'" başlıklı yazımda vermiş olduğum *Philosopher's Index* verilerine göre jeolojinin günümüz felsefecilerinin ne kadar ilgisini çektiğine dair rakamsal bilgiler jeoloji ile felsefenin pek de o kadar iç içe olmadığını düşündürüyor. Yani çağdaş felsefe literatürüne baktığımızda jeolojinin felsefecilerin belli bir ölçüde ilgi çekmesi dışında onlara büyük ilhamlar falan verdiği izlenimini edindirecek bir tablo göremiyoruz. Muhtemelen buna cevap olarak Güçlü, "yerbilimin felsefeyle ne denli içli dışlı olduğuna" kanıt arıyorsak daha derinlere bakmamızı, tüm tarihi boyunca felsefenin kullanıldığı dilde, uğraştığı konularda jeolojinin bıraktığı izleri, vurduğu damgayı görmemizi tavsiye edecektir.

Peki Güçlü'nün bu tezi ne kadar inandırıcı? Kendisinin argümanını genel hatlarıyla şu şekilde derleyip toparlayabiliriz:

(1) 'Kaynak' bir jeoloji terimidir.

(2) Felsefe varlık, düşünce, zaman gibi birçok şeyin "kaynağını" arar (ya da: Felsefeci felsefe yaparken 'kaynak' terimini veya ona eş anlamlı sözcükleri kullanır ya da kullanmak zorundadır).

(3) Yukarıda 'kaynak' için söylenenler 'yer,' 'katman,' 'ırmak yatağı,' 'yol,' 'yön,' vb. terimler için de geçerlidir.

O halde, (4) Felsefe ile jeoloji arasında önemli tema benzerlikleri, ortaklıkları vardır.

Ve biraz daha ileri gidilerek,

O halde, (5) Belli bir jeoloji bilgisi olmadan felsefe yapılamaz (ya da: Felsefenin önemli bir kısmı gelişmesini jeolojiye borçludur).

Doğrusu ben bu argümanı pek inandırıcı bulmuyorum. Argümanın sonucu olan (4), hele (5), bana fazla abartılı geliyor. Bu argümanla ilgili itirazlarımı şu noktalarda toplamak istiyorum. Bir defa, 'kaynak' terimi niçin yazarın dediği gibi "halis bir yerbilim terimi," "özünde yerbilimin söz-dağarcığından devşirilmiş" bir terim olsun? (Yani argümanın (1) öncülünü niye kabul edelim?) Bu terim çok muhtemelen daha jeoloji bilimi denebilecek bir şey ortada yokken bile insanların günlük dilinde var olan bir sözcüktü ve jeolojiye de günlük dilden girdi. Benim kanıma 'kaynak,' bazı bilim felsefecilerinin "teori-öncesi" (pre-theoretical) dediği türden, günlük dilde yerleşik, ve belli bir teorinin tekelinde olmayıp çok yaygın bir kullanımı olan bir sözcük. Örneğin fizikte ve mühendislikte de 'akım kaynağı,' 'güç kaynağı,' 'foton kaynağı,' 'manyetik alan kaynağı,' gibi terimler kullanılır (her dilde olmasa bile bazı dillerde). O zaman fizik ve mühendislik dallarının da jeolojiden kavramsal ve temasal ilhamlar aldığı mı söyleyeceğiz? Onların da jeolojisiz yapamayacağını mı öne süreceğiz? Yazarın diğer örneklerinin çoğu da böyle teori-öncesi, belli bir bilim veya disiplinin tekelinde olmayan terimler. Özellikle,

¹Kendisinin bana ifade ettiğine göre Güçlü, yazısında geçen "yerbilgisi" sözcüğünü "jeoloji" anlamında kullanıyor. Aslında 'jeoloji'nin daha standart bir karşılığı 'yer bilimi'dir.

'yer,' 'yer kaplama,' 'bölge,' 'alan,' 'toprak,' 'yol,' 'yön,' 'derinlik,' 'sığlık,' 'nehir yatağı' gibi terimler hem günlük dilde hem de pek çok disiplinde ortak kullanılan terimler olup hiç de jeolojiye özgü olmasalar gerek.

İkincisi, Güçlü'nün jeolojik terimlerin felsefe için ne kadar gerekli olduğunu göstermek (yani yukarıdaki (2) ve (3) öncüllerini desteklemek) için kullandığı örneklerin ve iddiaların çoğu bana biraz zorlama ve yapay gibi görünüyör. Söz gelimi şu örnekler ve iddialar:

Aristoteles ... düşüncenin kaynağının da yatağının da varlık denizine döküldüğü yerin ... ['Kaynak,' 'yatak,' 'deniz,' 'yer' terimlerinde zorlama.]

... Descartes ... bir ilkçağ kuşkuculuğu önermeyip bir "yer"de durulup kuşkuya son verilmesi gerektiğini bildirir. ['Yer' teriminde zorlama.]

... kaynak tasarımı içinde içerilen yeryüzü ile yeraltı ayrımı Plato'nun elinde bu kez başka bir ayrıma, "Görünüşler Dünyası ile Gerçekler Dünyası" ayrımına bürünmüştür ["dönüşmüştür" demek daha iyi olurdu]. ["Kaynak" kavramı ile Platon'un ayrımı arasında ilişki bulma konusunda zorlama.]

Yöntem düşüncesi üzerine yapılan son derece güçlü vurgunun doğal bir sonucu, felsefenin gündemini uzunca bir süre düşüncenin haritasını çıkarmak gibi bir amacın peşine düşülecek olmasıdır ["amacın işgal edecek olmasıdır" demek daha iyi olurdu]. "Düşünce Haritası" izleği, bize ister istemez "yerbilim haritası" terimini çağrıştırıyor, terimin filozoflarca kullanılması [hangi filozoflarca örneğin?] nedenlerini... ['Düşünce haritası' teriminde zorlama.]

Artık açık açık "yol" izleğiyle felsefe yapmaya başlayan

bu düşünme yapısında, zaman içersinde yol izleğinin de bırakılıp "ırmak yatağını" anıstıran "düşünme yatağı" izleğine geçilmesi söz konusudur. Bu yeni düşünce yapısıyla da gene yerbilim terimlerinden beslenerek kurulmuş koca koca felsefe dizgeleriyle karşılaşılır [!]. Geçmişten gelip geleceğe uzanan, üzerinde yürünen bir yol ya da içersinde düşünülen bir yatak vardır hep... ['Yol,' 'ırmak/düşünce yatağı' terimlerinde zorlama.]

Ve yine şu iddia:

İlkçağ felsefesi "kaynak" gibi anlamca doğurgan birtakım yer bildiren terimlerle varlığın düzenini, doğasını, oluşunu araştırmayı çok büyük ölçüde yine yerbilgisinin sağladığı olanaklarla gerçekleştirmiştir.

Gerçekte ise İlk Çağ felsefesinin geliştiği zamanlarda "jeoloji bilimi" denebilecek gelişmişliğe ulaşmış bir disiplin henüz ortada yoktu; modern (ya da bilimsel) jeolojinin temelleri ancak 18inci yüzyılda atıldı. Henüz doğru dürüst ortada olmayan bir bilimin felsefeye "sağladığı olanaklar" ne olabilir ki? 'Yer,' 'kaynak,' 'yön' gibi teori-öncesi terimleri "Antik Çağ jeolojisi"nin felsefeye (ve de başka alanlara) sağladığı olanaklar saymak yanlıştır kanısındayım.

Yazarın üçüncü bir hatası da bana kalırsa şu. Bir disiplin başka bir disiplinden kavram ve terim aktarsa bile bu durum o iki disiplin arasında bir tema ortaklığını, kavramsal akrabalığı, birine ait bilgi birikiminin öbürü için vazgeçilemez olduğunu, vs. göstermez. (Yani burada (4)'ün de (5)'in de (1)-(3)'ten çıkarımlanamayacağını söylüyorum.) Örneğin, kuvantum fiziğinde 'renk' terimi kullanılıyor diye kromatoloji (renk bilimi) ile kuvantum fiziği, hatta "kuvantum kromodinamiği," arasında bir yakınlık aramak anlamsızdır. Yine, modern mantıkta kullanılan 'atomik önerme' ve 'moleküler önerme' terimleri, bu mantık teorisi ile kimya bilimi arasında ciddi kavramsal ve temasal benzerliklere, ya da kimya bilgisinin

mantık için elzem olduğuna kanıt oluşturamaz. Kanıtlandırma (confirmation) teorisiyle uğraşan bilim felsefecileri arasında kullanılan 'Bayesci kinematik' deyimini, Bayesci kanıtlandırma teorisi ile fiziğin kinematik dalı arasında önemsenecek bir temasın varlığını göstermez. Fizyolojideki 'kan damarı' ile jeolojideki 'maden damarı,' bu iki bilim arasında bir noktada çok yüzeysel bir benzerliğe işaret etmekten ve önemsiz bir metafor olmaktan ileri gitmez (her metaforun önemli olması da gerekmez)... Örnekleri bıktırıcaya kadar çoğaltmak mümkün. Felsefe de jeolojiden birkaç tane gerçek anlamda jeolojik terim almış ya da alacak olsa bile - 'sismik,' 'tektonik,' vb.- bunu jeolojinin felsefe için vazgeçilmez bir esin kaynağı olduğuna ya da jeoloji ile felsefe arasında birtakım derin bağlara yormamak gerekir.

Elbette bazı disiplinler arasında belli anlamda sıkı ya da "organik" ilişkiler, "derin bağlar" vardır (ve tabii başka bazı disiplinler arasında da kayda değer bir ilişki yoktur). Örneğin mikrobiyoloji ile organik kimya, tarih ile jeoloji, mantık ile felsefe, mantık ile matematik, matematik ile doğa bilimleri, doğa bilimleri ile mühendislik disiplinleri, ya da bilimlerin tümü ile felsefe arasında bazı önemli ilişkiler ve bağlantılar olduğunu hepimiz düşünürüz. Elbette bu ilişkilerin hepsi de aynı türden ya da aynı yoğunlukta değildirler. Çeşitli disiplinler arasındaki derin kavramsal ve mantıksal ilişkilerin aydınlatılması işi de diğer birçok zor iş gibi felsefeye, özellikle de Analitik Felsefeye, düşüyor.

Erdinç Sayan

Doç Dr., O.D.T.Ü. Felsefe Bölümü